Rouwborden uit de Sint-Janskerk

Henny van Dolder – de Wit

Op veel afbeeldingen van kerkinterieurs uit vroeger tijden ziet men aan de pilaren of muren borden met familiewapens, zogenaamde rouw-of wapenborden. Zo ook op schilderijen en gravures van de Goudse Sint-Janskerk. Totdat ze in het jaar 1795 op bevel van hogerhand werden verwijderd. Restanten van deze wapenborden, eens de trots van Goudse regentenfamilies, zijn sinds 2013 te zien in de nieuw ingerichte 'Schatkamer' van Museum Gouda. Ze behoorden bij de graven van Adriana van Eyck-Jongkint en van haar jong gestorven dochter Boudewina. In dit artikel wordt iets verteld over wapenborden in het algemeen en de familie aan wie ze toebehoorden.

Wat is de Schatkamer?

Wie ooit in de gelegenheid was een kijkje te nemen in een museumdepot, zal verbaasd zijn geweest over de hoeveelheid materiaal dat daar is opgeslagen. Men ziet er talrijke grote en kleine voorwerpen die het meer dan waard zijn om geëxposeerd te worden. Daarvoor is echter een geschikte ruimte nodig en dat is vaak een probleem. Bij Museum Gouda vonden ze daar een unieke oplossing voor: de Gasthuiszaal werd ingericht als een

Wapenbord van jonkheer Adriaan van Swieten (1584)

kolossale 'Schatkamer' om een gedeelte van de 40.000 voorwerpen die het museum beheert onder te brengen. Liefst 40 procent van de collectie wordt op die manier voor het publiek toegankelijk. Onder de deelcollecties van meubilair, munten, glas, zilver, pijpen, schilderijen, stadsgezichten, aardewerk en nog veel meer bevinden zich de overblijfselen van 18de-eeuwse grafborden, afkomstig uit de Sint-Janskerk.

Wat zijn graf- rouw- of wapenborden?

Het oudst bekende wapenbord draagt het jaartal 1467 en herinnert aan het sterfjaar van de Bourgondische her-

tog Filips de Goede, die in Brugge overleed. Aanvankelijk waren zulke borden sober van uitvoering, met slechts de naam van de overledene, zijn of haar wapen, het woord *Obiit* (gestorven) en een jaartal in Romeinse cijfers. Langzamerhand drong het gebruik om bij een graf in de kerk zo'n bord op te hangen door tot in de Goudse Sint-Jan. Het vroegste alhier gesignaleerde wapenbord (een ruit) hing in het koor van de kerk. Het droeg het jaartal 1584 en behoorde bij het graf van jonkheer Adriaan van Swieten (geb.1532), laatste slotheer van het kasteel van Gouda, die in juni 1572 in deze stad de Opstand tegen Spanje inleidde.

Tot 1673 vindt men in de boeken van de kerkmeesters geen informatie betreffende het ophangen van rouwborden. De geldelijke vergoeding, bestemd voor de kerk of voor behoeftige gemeenteleden zal mondeling zijn geregeld. In het begin van de 18de eeuw nam het gebruik om grafborden op te hangen toe en geleidelijk kwamen daar rouw*kassen* bij, houten borden, sommige meer dan twee meter hoog en anderhalve meter breed. Om de kleurige familiewapens nog beter tot hun recht te doen komen liet men ze bekleden met zwart linnen of zwart (en zelfs wit!) fluweel. Constantijn Huygens moest er niets van

Interieur St.-Janskerk (circa 1740). Gravure van Jan Goeree naar een tekening door Arent Lepelaer. Foto Wim Scholten. SGSJ

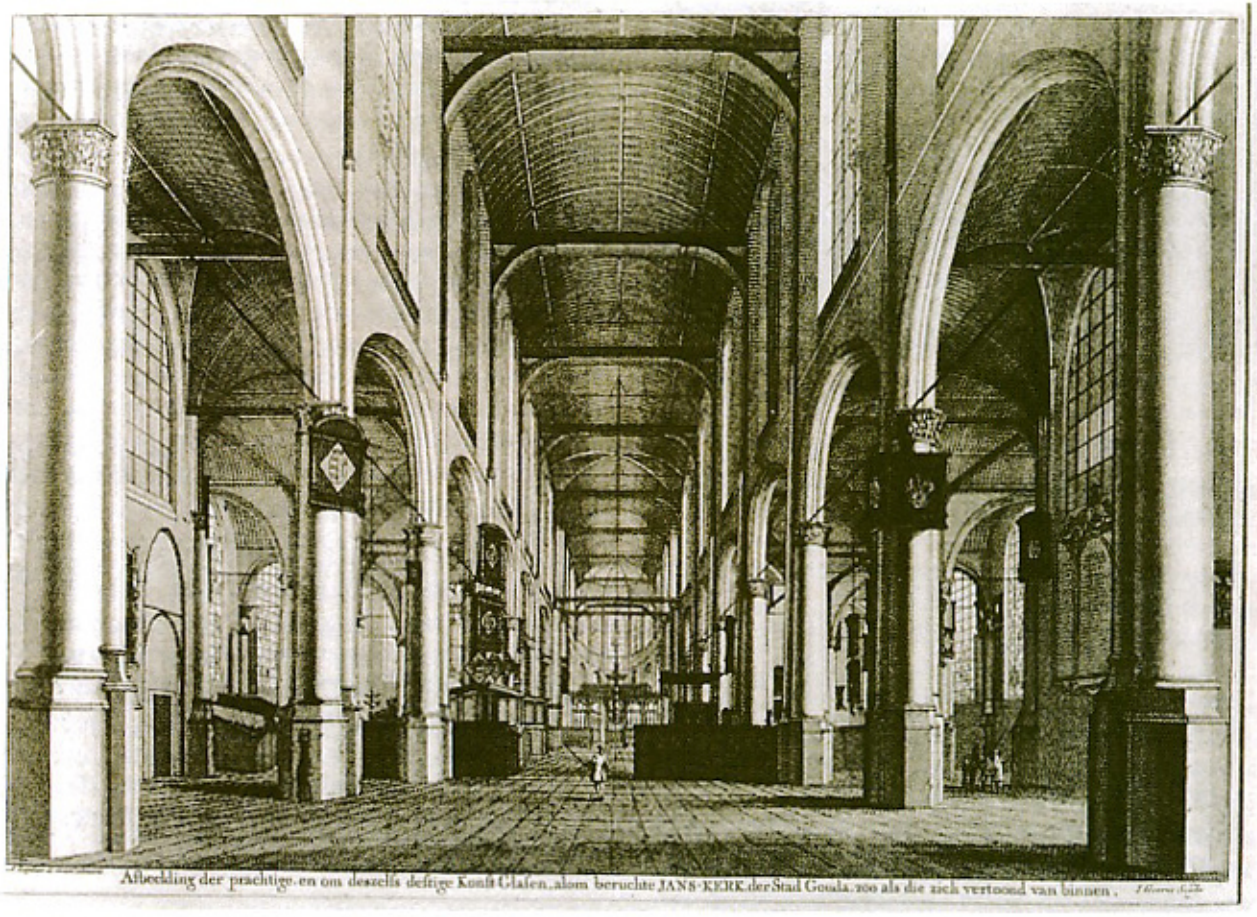

hebben, hij schreef in 1659: 'Een redenloose ijdelheid binnen onse kerck-muren, namentlick de begrafenisse der dooden, met den wereldschen pronck haerer schilden ende afkomsten'. Van 1673 tot 1795 hingen er in de Sint-Janskerk voor zover bekend minstens 130 ruiten en rouwkassen, met de namen en wapens van nagenoeg alle vooraanstaande Goudse families uit de 17de en 18de eeuw. Voor bezoekers van de kerk vormde dit een aparte bezienswaardigheid.

Vanaf 9 oktober 1673 mocht men zonder toestemming van de kerkmeesters geen wapens meer ophangen. Vooral tussen 1748 en 1762 nam het aantal rouwborden fors toe; op 28 juli 1749 stelde het kerkbestuur een lijst op met tarieven, die enkele keren werd aangepast. Voor een enkele ruit betaalde men vijftien gulden, voor een kas per vierkante voet een gulden, voor ieder kwartier daarnaast een gulden en tien stuivers en een inscriptie onder het wapen kostte zes gulden. Verzoeken om een wapen aan een bestaande rouwkas toe te voegen of een bord te verplaatsen werden zo veel mogelijk tegengegaan. Het kerkbestuur rekende er speciale tarieven voor, vermeerderd met de leges (schrijfkosten) van de rentmeester voor het opmaken van de akte. Andere gedenktekens waren de attributen die aan enkele pilaren bij een graf hingen: complete uitrustingen van militaire kleding en wapens die hadden toebehoord aan zeehelden als Jan Taalman († 1755) en Roemer Vlacq († 1774).

Na 1780 verminderde het aantal wapenborden, in 1795 kwam het einde. In een verordening van de municipaliteit, gedateerd 8 juli 1795, werd bevolen om wapens en andere attributen die rang en stand vertegenwoordigden uit kerken en andere openbare gebouwen te verwijderen. Het kerkbestuur plaatste in de 'Goudasche Courant' een oproep aan de eigenaars om op vertoon van een eigendomsbewijs en betaling van twee gulden vóór 1 september hun wapenborden op te halen. De belangstelling was gering. Begin november kondigde de stadsomroeper met bekkenslag aan dat de wapenborden op de wekelijkse vendu te koop waren. Het kerkbestuur hield er 144 gulden en twee stuivers aan over. In de kerk waren steenhouwers inmiddels druk in de weer met het verwijderen van wapens op grafzerken en -kapellen. Gelukkig bleven de talrijke wapenschilden in de gebrandschilderde glazen gespaard. De tien familiewapens van kerk- en burgemeesters en dat van de rentmeester op het front van het Moreau-orgel verdwenen naar de orgelzolder, ze werden in 1810 herplaatst.

Advertentie voor het ophalen van rouwborden. Goudasche Courant (1795) SAMH

KERKMEESTEREN van ST. JANS KERK, binnen de Stad GOUDA, adverteeren by deezen, dat alle die geene, welke begeeren, dat, ingevolge het Decreet van de Municipaliteit der voorfz. Stad, in dato den 8 July 1795, door of van wegen Kerkmeesteren worden afgenomen, de WAPEN BORDEN, ROUWKASSEN of MONUMENTEN, welke in de voorfz. Kerk zyn opgehangen, zich tot dat einde met de daar toe voldoende bewyzen van gerechtigheid of eigendom van dien, kunnen adresfeeren by den Koster of wel aan Kerkmeesteren van voorfz. Kerk, en mits voor het afneemen van ieder Wapen of Monument, ten behoeve van dezelve Kerk, betaalende twee Gulden.

De rouwkassen in de Schatkamer

De wapens die in de Schatkamer worden getoond zijn afkomstig van verschillende rouwborden. Hoewel de kas waar ze op bevestigd waren is verdwenen krijgt men een indruk van de kolossale afmeting. Twee kunnen er worden gereconstrueerd: die van Adriana Gerarda van Eyck - Jongkint († 1787) en van Boudewina van Eyck († 1753). Hun man en vader was Hubert van Eyck (1711-1798), zoon

van de burgemeester Huybert van Eyck (1674-1749). Laatstgenoemde bekleedde sinds 1705 naast andere belangrijke functies 21 keer het burgemeestersambt van Gouda. Met Willem van den Kerkhoven en Arent van der Burgh (1735) vormde hij een machtig trio, dat de dienst uitmaakte bij het verlenen van ambten (liefst aan familieleden). Anderen betaalden dikwijls een fors bedrag. Vooral Van Eyck maakte het bont. Zo verplichtte hij in 1729 een nieuw te benoemen stadsbode jaarlijks 200 gulden te betalen aan zijn twee jongste zoons, Jan Cornelis en Hubert. Boze tongen beweerden dat het geld in zijn eigen zak verdween. Dat ging zo door totdat Van Eyck en Van den Kerkhoven in 1748 de macht moesten afstaan aan nieuwkomers die bij het verzetten van de wet door stadhouder Willem IV waren gekozen. Reden was dat de burgerij, al lange tijd ontevreden over het gevoerde beleid, meer zeggenschap eiste in de stadsregering. De woede liep zo hoog op dat er rellen uitbraken, waarbij mishandeling van de 74-jarige Van Eyck en plundering van zijn huis aan de Westhaven 28 nauwelijks kon worden voorkomen. Om de rust onder de bevolking te herstellen werden de kopstukken van de factie Van Eyck-Van den Kerkhoven uit hun ambt ontzet. Huybert kreeg nog een aanstelling als ontvanger van de gemeenlandsmiddelen waarvan hij slechts kort profiteerde, hij overleed in 1749.

Hubert van Eyck jr.

Toen Hubert van Eyck in 1741 zijn aanstelling tot stadssecretaris ontving was hij van 1735 tot 1737 al librijemeester. Van 1740-1795 was hij tevens weesvader. In 1781,

Turfmarkt 126, het geboortehuis van Adriana Jongkint. (Foto: Nico Boerboom)

toen hij 70 jaar oud was, begon het werk hem zwaar te vallen. Hij verzocht als oudste van de drie stadssecretarissen om zijn jongste zoon Vincent aan te stellen als adjunct-secretaris, zonder dat die hiervoor enige vergoeding ontving dan na de dood van zijn vader. Hubert verklaarde zich bereid om 'zoolang het zyne kragten maar enigszins toelaten' zijn functie te blijven vervullen. Hoewel de status van Hubert niet zo gewichtig was als die van zijn vader de burgemeester, was hij present bij belangrijke gebeurtenissen. Zoals op zondag 19 mei 1776 toen de zoon van de baljuw Martinus van Toulon werd gedoopt. De personen die bij deze plechtigheid aanwezig waren laten duidelijk de onderlinge band zien van de regentengeslachten uit die tijd.[1] Bovendien was

1. Doop van Johannes Goudanus van Toulon op 19 mei 1776. Doopregister studiezaal SAMH (88). Aanwezig: de vader mr. Martinus van Toulon, de moeder, vrouwe Adriana Maria van Eyck. Getuigen: de burgemeesters mr. Aalbrecht van der Burch, mr. Gualtherus de Moor, mr. Bartholomeus de Moor van Immerzeel en mr. Vincent van Eyck. Mr. Hubert van Eyck, secretaris, verving de heer mr. Gerard van Brandwijk, heer van Bleskensgraaf, die vanwege het overlijden van zijn schoonmoeder niet kon verschijnen als getuige. Vrouwe Johanna Helena van der Graaf de Vapour, en vrouwe Clara Cornelia van Eyck.

de dopeling het peetkind van de Goudse burgemeesters. Op die dag vormde zich voor het huis van de baljuw een stoet van bijna vorstelijke allure: in de eerste van vier koetsen zat de vader, gekleed in een zwarte mantel met sabel opzij. Voor de koets uit ging een van de stadsboden en aan weerskanten liep een livreiknecht met nog een bode. De tweede koets was bestemd voor de moeder en haar schoonzus, die de kleine Johannes Goudanus ten doop zou houden en de baker die het kind verzorgde. In de derde en vierde koets zaten de burgemeesters en stadssecretaris Hubert van Eyck, allen gekleed in zwarte mantels met bef en een carré pruik op het hoofd. Na de kerkdienst, waarbij op stadskosten (!) niet minder dan 200 gulden aan fooien werd uitgedeeld keerde men terug naar de woning van de baljuw. 's Avonds was er voor het gezelschap, dat inmiddels was uitgebreid met familieleden en de beide predikanten een 'propere maaltijd', die wat betreft spijzen en dranken beslist niet sober zal zijn geweest.

Adriana Gerarda Jongkint

In 1743 trouwde Hubert van Eyck met Adriana Gerarda Jongkint, dochter van de vermogende textielhandelaar Theodore Jongkint (1676-1743). Het gezin woonde aan de Turfmarkt 116. Haar vader had een bloeiend bedrijf en dreef handel met Amsterdam, Londen en Suriname. De moeder Emilia (1688-1726) was afkomstig uit de familie Van den Kerkhoven. Theodore werd in 1714, een jaar na het overlijden van zijn vader Boudewijn Jongkint, in de raad gekozen. Hij was veertien maal burgemeester van Gouda en naast nog vele andere posten 27 jaar lang bewindvoerder van de WIC. Toen Adriana zeven jaar oud was overleed haar moeder. Een maand later bracht men haar naar een meisjeskostschool, waar zij zeven jaar lang intern verbleef voor een bedrag van 210 gulden per jaar. Er was bij haar vertrek goed voor haar gezorgd, haar reismand bevatte een uitgebreide garderobe, aangevuld met handschoenen, mutsen en een strooien hoed, maar ook een dressoirtafeltje en sieraden ter waarde van 770 gulden. Haar vader gaf haar nog een psalmboekje en zilveren bestek. Op veertienjarige leeftijd keerde ze terug naar huis om, zoals toen gewoonte was voor jongedames van stand, tot de tijd van haar huwelijk van alles en nog wat te leren over het besturen van een voorname huishouding en het onderhouden van sociale contacten. Totdat zij op 3 december 1743 trouwde met Hubert van Eyck.[2]

Boudewina van Eyck

Hubert en Adriana kregen zes kinderen, van wie er twee jong zijn gestorven. Hun dochter Boudewina Adriana werd op 12 september 1753 gedoopt in de Sint-Janskerk. Getuigen waren mr. Boudewijn Jongkint, 'advocaat voor de Hove van Holland' en jonkvrouwe Cornelia Henrietta van den Kerkhoven. Boudewina's opvoeding zal gelijk zijn geweest aan die van haar moeder, maar voordat die goed en wel was voltooid stierf ze op 5 oktober 1773, slechts twintig jaar oud. In de vergadering van kerkmeesters op 11 oktober 1773 werd het verzoek behandeld tot het ophangen van een rouwbord.[3] Veertien jaar later doet Hubert van Eyck dat opnieuw, nu vanwege het overlijden van zijn vrouw op 7 maart 1787.[4] Bij die gelegenheid vroeg hij om nog vier wapens en een ruit te mogen plaatsen, alsmede 'het veranderen van een quartier in het wapen

Rouwbord van Adriana van Eyck-Jongkint. (Museum Gouda) >

2. Huwelijk St.-Janskerk 3 december 1743: de Heer mr. Hubert van Eyck j.m. (= jonge man), secretaris deser stad op de Westhaven en juffrouw Adriana Gerarda Jongkint j.dr. (jonge dochter) op de Turfmarkt.

3. Ruitvormig wapen: Archief kerkmeesters, SAMH inv. nr. KM 4, notulen 1759-1773. 'Op het verzoek, gedaan uit de naam van wegen den Heer mr. Hubert van Eyck, secretaris deser Stad, omme vermits het overlijden van zijn Ed. Dogter, jonkvrouwe *Boudewina Adriana van Eyck* boven derselver Grafstede te mogen doen ophangen een wapen, hoog ses voeten en ses duymen en breet vijf voeten seven duymen, met acht quartieren.

4. Ovale wapen: Idem, inv. nr. KM 8, notulen 1787-1791 'Door ofte van wegens den Wel Edele gestrenge Heer mr. Hubert van Eyck, secretaris deeser stad, synde versogt omme vermits het overlijden van desselfs huysvrouwe, Vrouwe *Adriana Gerardina Jongkind*, boven de selve grafstede te mogen ophangen een wapen, hoog ses voet en vijf duijm en breed vijf voet en agt duim, met agt quartieren (...)

OBIIT VII MARTII
Longkint
Van Bueren
Cincq
Laeckens
Vander Graeff
de Jonge
de Lange
CICICCCLXXXVII

HUYBERT VAN EYCK

van wijlen Jonckvrouwe Boudewina Adriana van Eyck'. Zoals gebruikelijk bij aanzienlijke personen uit die tijd vonden beide begrafenissen in de avond plaats. Die van Boudewina in de week tussen 11 en 18 oktober 1773[5] en van haar moeder in de week van 12 tot 19 maart 1787.[6] Voor beiden betaalde Hubert van Eyck het hoogste bedrag voor klokluiden: 36.12.0 en 12.10.0 voor het gebruik van tien lantaarns. Zo'n avondlijke begrafenis trok altijd veel bekijks. Het moet een indrukwekkend gezicht zijn geweest: een stoet van in somber zwart geklede mensen, die bij het flakkerend licht van begrafenislantaarns op lange stokken onder zwaar klokgelui de baar volgde op weg naar de Sint-Janskerk.

Beide rouwkassen hingen bij de grafstede van moeder en dochter in de zuidzijde van het koor, de namen op de wapenschilden tonen de diverse familierelaties. Het wapen van de familie Van Eyck laat in goud twee afgewende zeisen zien met de steel omhoog en daartussen een blauwe bol met gouden band en een rood kruis. Daaronder een zespuntige rode ster, die aanvankelijk als helmteken werd gevoerd, maar later in het schild is opgenomen. Adriana's rouwbord (afb. 7) toont een ovaal met het gedeelde wapen Van Eyck-Jongkint. Links vier schilden met de namen Jongkint, Van Bueren, Cincq en Laeckens, rechts Van den Kerkhoven, Van der Graeff, De Jonge en De Lange. Onder het ovaal enkele doodssymbolen: een schedel boven een paar enorme gekruiste beenderen, met aan weerszijden brandende fakkels. Erboven: Obiit VII Martii, eronder het jaartal in Romeinse cijfers: 1787. Het wapen van Boudewina bestaat uit een ruit met het familiewapen Van Eyck, omrankt met een krans van groene bladeren (symbool van haar jeugd) met daaronder brandende fakkels. Erboven de dag van overlijden: 5 oktober, eronder in Romeinse cijfers het jaartal 1773.

< Wapen van Huybert van Eyck sr. aan het front van het Moreau-orgel. (Foto: Nico Boerboom)

5. SAMH inv. nr. KM 438, jaarrekening St.-Janskerk 1773.
6. Idem, SAMH inv. nr. KM 453, jaarrekening St.-Janskerk 1787.
7. SAMH inv. nr. KM 463, jaarrekening St.-Janskerk 1798.

Oosthaven 18, sinds 1772 het woonhuis van Hubert van Eyck. (Foto: Nico Boerboom)

Aan de linkerzijde vier wapens met de namen Van Eyck, Boudens, Ravesteyn en Van der Zaan en rechts Jongkint, Van de Kerkhoven, Van Bueren en Van der Graeff.

Tot slot

Op 17 januari 1798 overleed Hubert van Eyck, 87 jaar oud.[7] Hij werd 's avonds begraven vanuit zijn huis aan de Oosthaven 18 (afb.8). Zijn vrouw Adriana erfde dit pand in 1772 van haar kinderloos gebleven nicht Emmerentia Jongkint. Hij overleefde familieleden en tijdgenoten en was in de laatste decennia van zijn leven getuige van veel politieke onrust. Aan het regententijdperk was een eind gekomen. Misschien heeft *hij* de beide rouwkassen vei-

lig gesteld, zodat ze bewaard zijn gebleven. Ze houden niet alleen de herinnering levend aan deze familie, maar ook aan tradities en gebeurtenissen uit vroeger eeuwen. Op het orgelfront in de Sint-Janskerk zijn de wapens van Huybert van Eyck sr. en Theodore Jongkint nog aanwezig, tijdens de bouw van het orgel (1732-1736) waren zij respectievelijk burgemeester en kerkmeester (afb.9 en 10). Wie de Sint-Janskerk bezoekt treft bij glas 1 een maquette aan die een indruk geeft van de vele rouwkassen die bij de hier aanwezige grafkapel aan de muur hingen. De zwarte borden die nu op verschillende plaatsen in de kerk hangen dateren uit de eerste helft van de 19de eeuw en zijn door Museum Gouda in langdurend bruikleen aan de kerk gegeven. Zij herinneren aan in Gouda woonachtige zeehelden die in de kerk zijn begraven.

Geraadpleegde literatuur:

J.Smit, *Een regentendagboek uit de achttiende eeuw.* Gouda (1957)

J.J. de Jong, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad, Gouda 1700-1780.* Hollandse Historische Reeks 5 (1986)

Familie-en andere wapens in de St.-Janskerk te Gouda (1993) SAMH

Henny van Dolder-de Wit, *De Sint-Janskerk te Gouda. Mensen en monumenten in een oude stadskerk.* Herziene en uitgebreide heruitgave. St. Goudse Sint-Jan (2013)

Wapen van Theodore Jongkint aan het front van het Moreau-orgel. (Foto: Nico Boerboom)